

ANTOINE MARIE ROGER DE SAINT-EXUPÉRY

Ur. 29 czerwca 1900 w Lyonie, zginął w locie bojowym 31 lipca 1944 nad Morzem Śródziemnym. Francuski pisarz, żołnierz i lotnik.

Był postacią niezwykłą. Urodził się we francuskiej rodzinie arystokratycznej. Jean, ojciec pisarza, był inspektorem ubezpieczeniowym, matka, Maria, ujawniła talent malarski. Wcześnie osierocony przez ojca był jednak chłopcem szczęśliwym.

Pobierał nauki w szkołach katolickich, w kolegium jezuitów Notre Dame de Sainte-Croix i kolegium marianów we Fryburgu, w których doceniano jego niezwykłą wyobraźnię i talenty. Gdy nie dostał się do akademii morskiej, podjął studia w 1919 na wydziale architektury akademii sztuk pięknych, potem na politechnice, na której opracował wiele ciekawych rozwiązań dotyczących m.in. silników lotniczych.

Powołany do wojska, w lipcu 1921 wystartował do pierwszego lotu. Licencję pilota uzyskał rok później. Po groźnym wypadku lotniczym pracował nawet jako sprzedawca samochodów.

W 1925 debiutował jako autor opowiadań. Potem wydał *Pocztę na Południe* (1928), *Nocny lot* (1931), a w 1939 *Ziemię planetę ludzi* nagrodzoną Grand Prix Akademii Francuskiej.

Od 1926 latał na liniach pocztowych z Tuluzy do Dakaru. Kierował w Afryce portem tranzytowym w Port Juby w zachodniej Afryce. W 1929 przeniósł się do Ameryki Południowej – był pilotem słynnej wówczas poczty lotniczej latającej nad Andami. Ożenił się z rzeźbiarką Consuelo Suncin Sandoval de Gómez. W grudniu 1935 Saint-Exupéry próbował rekordowego przelotu na trasie Paryż–Sajgon, lecz rozbił samolot na pustyni w północnej Afryce, co mogło być zaczątkiem fabuły *Małego Księcia*.

Lata 1935–1937 spędził w Europie. Pracował jako reporter i korespondent w Rosji i rewolucyjnej Hiszpanii. W 1938 spróbował przelotu na trasie Nowy Jork–Ziemia Ognista. W czasie wyprawy został ciężko ranny, długo się leczył w Nowym Jorku. W 1943 na własną prośbę powtórnie wstąpił do armii Wolnych Francuzów. Latał w dywizjonie rozpoznawczym. Za czyny wojenne odznaczono go Krzyżem Wojennym.

Zginął w lecie 1944 podczas lotu bojowego. Jego samolot zatonął nieopodal wyspy Frioul, niedaleko Marsylii. *Mały Książę*, najslynniejsze dzieło literackie Saint-Exupéry'ego, ukazał się w 1943.

Geneza utworu

Małego Księcia Saint-Exupéry opublikował w przerwie pomiędzy dwiema turami lotów bojowych, zawieszony po misji z 21 lipca 1943. Uszkodził wtedy samolot przy lądowaniu w Tunezji. W tej filozoficzno-poetyckiej baśni autor zebrał swoje refleksje na temat doświadczeń życiowych własnej generacji. Dedykując książkę dorosłemu, który „jest moim najlepszym przyjacielem na świecie”, złamał klasyczną konwencję literacką. „Wszyscy dorośli byli kiedyś dziećmi. Choć niewielu z nich o tym pamięta” – pisał, poszerzając krąg odbiorców i wpisując dzieło w zbiór najśłynniejszych dwudziestowiecznych literackich paraboli i powiastek filozoficznych. Wśród epizodów książki odnajdziemy też echa burzliwego związku pięknej argentyńskiej rzeźbiarki z pisarzem. Consuela, z którą prowadził namiętną grę miłosną, zainspirowała go do stworzenia postaci Róży.

Francuzi uznali *Małego Księcia* za jedno z najważniejszych dzieł literackich XX wieku. Baśń ukazała się w 1943 w Nowym Jorku, osiągając już w pierwszym roku milion sprzedanych egzemplarzy. Tekst Saint-Exupéry'ego był tłumaczony na wiele języków, m.in. na angielski, hiszpański, serbski, niemiecki, chiński, litewski, kataloński, baskijski, czeski, słoweński, węgierski, koreański, hebrajski i niderlandzki. Klasyczny polski przekład Jana Szwykowskiego miał ponad dwadzieścia wydań. Ponadto *Małego Księcia* tłumaczyli: Ewa Łozińska-Małkiewicz, Marta Malicka, Janina Karczmarewicz-Fedorowska, Anna Trznadel-Szczepanek, Mirosława Dębska, Marta Cywińska, Barbara Przybyłowska, Halina Koziół oraz Wiera i Zbigniew Bińkowsky. W 1974 powstał film fabularny w reż. Stanleya Donena ze Stevenem Warnerem w roli tytułowej. W Polsce pojawiły się liczne adaptacje telewizyjne i teatralne, m.in. w kwietniu 1987 w reż. Magdy Teresy Wójcik w krakowskim teatrze Bagatela i – jako musical Cezarego Domagały – w listopadzie 2002 w Teatrze Zagłębia.

Konwencja na tle epoki

Mały Książę bywa opisywany jako baśń fantastyczna o bohaterze swobodnie przekraczającym granice pomiędzy światem narratora, w którym obowiązują motywacje racjonalne, a kosmosem dziecięcej wyobraźni.

Odmienne niż w klasycznej baśni Saint-Exupéry nie skorzystał z inspiracji folklorystycznych, a elementy świata przedstawionego poskładał z fragmentów powszechnie znanej cywilizacji Zachodu. Klasycznie baśniowa jest figura Żmii, sprawcy przemieszczenia się Księcia w czasoprzestrzeni (finalny powrót na planetę B 612), a baśniowo paradoksalna postać Lisa (łamiąca folklorystyczną konwencję sprytnego zwierzęcia). Konwencje satyry spełniają m.in. postaci Króla, Starszego Pana czy Pijaka.

Elementy baśniowej fantastyki nasycają kosmos *Małego Księcia*: cudowne zdarzenia i nietypowe zjawiska (rośliny i zwierzęta mówią, bohater swobodnie oddycha na innych planetach). Bohater łamie jednak konwencję typowości – Mały Książę jest wyraźną indywidualnością, trudno też mówić o konwencjonalnym motywie walki dobra ze złem. „Najważniejsze jest zawsze zakryte przed oczami” – powiada narrator.

Baśniowy z pewnością jest motyw mędrca, spełniany przez narratorkę, a choć nie wpływa on na kształt świata, lecz modeluje stosunki z ludźmi (anegdota o teście z rysunkiem węża boa, który połknął słońca).

Mały Książę bywa także wpisywany w konwencję powiastki filozoficznej, gatunku powołanego przez pisarzy oświecenia (*Kandyd* Woltera, *Kubuś fatalista* Diderota). To opowieść filozoficzna z akcentami satyry (u Saint-Exupéry'ego raczej lirycznej ironii) społecznej i obyczajowej. Mieszając realizm z fantastyką, powiastka umożliwia ukazanie obrazu współczesnego świata i człowieka z wyraźną odautorską tezą filozoficzną lub moralną.

Kompozycja

Małego Księcia tworzy kilkanaście epizodów z pogranicza jawy i snu, z których każdy stanowi odrębną część fabuły – rodzaj opowieści przykładowej lub zbioru anegdot.

Baśń otwiera powiastka o wyjątkowości wyobraźni dziecięcej (anegdota o rysowaniu węża trawiącego słońca), zamyka kilkuwariantowy epilog na temat dalszych losów *Małego Księcia*.

Spoiwem opowieści są dialogi pilota-narratora z *Małym Księciem*. Zmuszony przez awarię do przymusowego lądowania na Saharze pilot próbuje naprawić silnik. O świcie budzi go prośba *Małego Księcia* o narysowanie baranka. W kolejnych epizodach lotnik wysłuchuje opowieści o maleńkich planetach odwiedzanych przez chłopca, a zamieszkiwa-

nych przez bohaterów, z którymi można utożsamiać wady ludzkie. Słucha także intymnej relacji o Róży, którą chłopiec pokochał, oraz o Lisie, którego oswoił. Koniec naprawy samolotu oznacza przymus rozstania bohaterów i powrót do świata dorosłych.

Świat przedstawiony

Czas akcji

W powiastce da się wyróżnić kilka czasoprzestrzeni. Księżę przebywał przez rok na Ziemi, z czego ostatnie dziesięć dni spędził w towarzystwie pilota. Poznał tu m.in. Lisa, Zwrotniczego i Kupca.

Lotnik wspomina – w prologu – własne dzieciństwo („kiedy miałem sześć lat”), choć nie precyzuje jego trwania, oraz – w prologu i epilogu – zauważa, że od rozstania z Księciem minęło sześć lat („Było to sześć lat temu. Coś się zepsuło w motorze”).

W anegdocie o tureckim astronomie, któremu dyktator nakazał zmienić strój na europejski, padają historyczne daty – 1909 i 1920.

Miejsce akcji

W baśni można wyróżnić trzy przestrzenie – bliską realiom pustyni Saharę oraz szczątkowy opis Ziemi i niewielkich planet, które zwiedzał Mały Księżę.

Sahara nie jest opisana nadzwyczaj szczegółowo. „Pierwszego wieczoru zasnęłam na piasku, o tysiąc mil od terenów zamieszkałych”. Piasek, słońce, brak wody, spośród zwierząt pustynnych autor wymienia Żmiję i – we wspomnieniu nędznego kwiatka – karawanę wielbłądów. Studnia, do której docierają bohaterowie, także nie przypomina pustynnych standardów oazy, lecz zwykłą wiejską studnię.

Podobnie ubogi jest opis innych miejsc na Ziemi zwiedzanej przez małego bohatera. Różany ogród, domek Zwrotniczego raczej ukazują kulturowe stereotypy, niż stanowią odkrywcze studium literackie.

Niemal wszystkie z maleńkich, oznaczonych numerami planet 325, 326, 327, 328, 329, 330 to kosmiczne okruchy. Na planecie Księcia, B-612, mieściła się zaledwie jedna róża, trzy wulkany i kielki baobabów. Na planecie Latarnika, która wirowała wokół osi w tempie jednej minuty, zaledwie Latarnik, latarnia i Mały Księżę.

Zdarzenia

Baśń opowiada o lotniku, który „nie znajdując z nikim wspólnego języka” prowadził samotne życie „aż do momentu przymusowego lądowania na Saharze”. Awaria silnika podczas lotu bez mechanika i pasażerów wymusiła lądowanie na skrawku Sahary. Przerwany lot wiązał się z trudną sytuacją życiową pilota – miał zapas wody na osiem dni.

O świcie następnego dnia lotnika obudziła nietypowa prośba. Usłyszał dziecięcy głosik: „Proszę cię, narysuj mi baranka”. To był początek spotkań z Małym Księciem. W rozmowach z inteligentnym i wrażliwym dzieckiem lotnik usłyszał opowieści o innych planetach, na których bohater spotkał m.in. Króla wydającego absurdalne rozkazy, Próżnego oczekującego bezmyślnego poklasku, Pijaka niepotrafiącego uwolnić się z nałogu, szalonego Bankiera, omamionego blichtrzem złota, Latarnika zapalającego i gaszącego co minutę latarnię z powodu nonsensownej dyspozycji przełożonych. Latarnik to jedyna postać budząca w Księciu sympatię. Szalonym wydał mu się także Geograf przykuty do biurka oraz podróżni mknący pociągami nie wiadomo dokąd i nie wiadomo po co.

Bohaterowie

Bohaterowie *Małego Księcia* to postaci charakterystyczne. Bohater tytułowy to nadwrażliwe dziecko o wielkiej wyobraźni. Lotnik to dorosły o wyobraźni dziecka. Spotykamy także apodyktycznego, nierozsądnego Króla, głupiego Próżnego, sponiewieranego przez nałóg Pijaka, pozbawionego kontaktu z rzeczywistością Bankiera, nadgorliwego Latarnika, wreszcie zadufanego w naukowej teorii Geografa.

Kupiec, sprzedając pigułki zaspokajające pragnienie, właściwie handlował ludzkimi marzeniami – to wyraźna krytyka tzw. konsumeryzmu. Podobnie jak Zwrotniczy, który wyraził sceptyczną opinię o bezsensownych skłonnościach ludzi do przemieszczania się.

Partnerami Księcia w kosmicznej wędrówce okazali się także bohaterowie baśniowi: Żmija, Lis i Róża. Rozwiązująca zagadki Żmija przekonała go o względności życia. Lis skłonił do uznania, że osvajanie kogokolwiek oznacza ogromną odpowiedzialność, a Róża, że miłość bywa kapryśna i niesprawiedliwa, choć jedyna.

Istotne, że właściwie każda z postaci żyje na „osobnej” planecie, że w gruncie rzeczy bohaterowie żyją obok siebie – w światach równoległych.

Narracja

Pierwszoosobowa to wspomnienia Lotnika z dzieciństwa i relacja zdarzeń. Obok niego – niekiedy zamiennie, kiedy tracimy dystans pomiędzy narratorem a autorem – pojawia się narrator wszechwiedzący.

Problematyka

Baśń układają dwa porządki znaczeń. Pierwszy to kruszenie stereotypów dydaktycznych i zdroworozsądkowych, do których nas przyzwyczaiła kultura końca dziewiętnastowiecznej i początku dwudziestowiecznej Europy. Świat dziecka rozumiany jako pomniejszony świat dorosłych przegrywa w powiastce Saint-Exupéry'ego z partnerską, w pewnym sensie autonomiczną wyobraźnią dziecka. Saint-Exupéry jak każdy bajkopisarz zderza stereotypy ludzkich zachowań z ich życiową (niekiedy) absurdalnością. Ośmiesza także pozorne zdobycze cywilizacji technicznej: pośpiech, uległość wobec konsumpcyjnych kapryśków, okrucieństwo władzy itp.

Jest jednak w tekście drugi porządek. Rozbicie rzeczywistości fizycznej, do której przyzwyczajają nas nauka i szkoła, na kilka światów równoległych. Powieść autora *Nocnego lotu* ukazuje bohaterów żyjących na „odrębnych” planetach wobec tego samego słońca. Niezależnie, jak oceniamy ich charaktery i postęпки, każdy z nich ma prawo do własnego kosmosu. Jest to w gruncie rzeczy traktat o sile wyobraźni i o tolerancji.

Kompozycja

Powiastkę tworzą trzy przeplatające się wątki. Realistyczny to losy pilota. Baśniowy wiąże się z postacią Małego Księcia i jego podróżami. Psychologiczny ukazuje przemiany obu bohaterów – dorosłego, którego zachwyca bezkompromisowość wyobraźni dziecięcej i wrażliwość dziecka, oraz Małego Księcia, podczas rocznej wędrówki uczącego się doceniać i oceniać innych.

Styl i język

Mały Książę to rodzaj powiastki filozoficznej utrzymanej w klimacie poetyckim.

Najważniejsze cytaty

Jeżeli mnie oswoisz, będziemy się nawzajem potrzebować. Będziesz dla mnie jedyny na świecie. I ja będę dla ciebie jedyny na świecie.

Ludzie mają zbyt mało czasu, aby cokolwiek poznać. Kupują w sklepach rzeczy gotowe. A ponieważ nie ma magazynów z przyjaciółmi, więc ludzie nie mają przyjaciół.

Mowa jest źródłem nieporozumień.

Dobrze widzi się tylko sercem. Najważniejsze jest niewidoczne dla oczu.

Stajesz się odpowiedzialny na zawsze za to, co oswoiłeś.

Jedynie dzieci wiedzą, czego szukają.

Nawet w obliczu śmierci przyjemna jest świadomość posiadania przyjaciela.

(Opr. L.P.)